

9. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : с изменениями и дополнениями на 7 декабря 2011 г. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

10. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 г. // Российское законодательство X – XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа. – 1991. – С. 120–251.

11. Хавронюк М. Приватне обвинувачення і примирення за кримінальним законодавством України та інших держав Європи / М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 120–126.

12. Хатуаева В. Примирение сторон и отказ от обвинения как основания прекращения частного уголовного преследования / В. Хатуаева // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 72–73.

13. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : Монографія / Микола Єгорович Шумило. – Х. : Арсіс, 2001. – 320 с.

УДК 343.1

Т.О. Лоскутов

**ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРЕДМЕТУ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

У статті здійснене дослідження законних інтересів як елементу предмету правового регулювання у кримінальному процесі. Обґрунтовано, що використання у кримінально-процесуальному законодавстві словосполучення "законні інтереси" залежить від типу правового регулювання діяльності учасників (суб'єктів) кримінального процесу.

Ключові слова: *законні інтереси; предмет правового регулювання; суб'єктивні права; учасники кримінального процесу; тип правового регулювання.*

В статье осуществлено исследование законных интересов как элемента предмета правового регулирования в уголовном процессе. Обосновано, что использование в уголовно-процессуальном законодательстве словосочетания "законные интересы" зависит от типа правового регулирования деятельности участников (субъектов) уголовного процесса.

Ключевые слова: *законные интересы; предмет правового регулирования; субъективные права; участники уголовного процесса; тип правового регулирования.*

In this paper carried out a study as part of the legitimate interests of the subject of legal regulation in the criminal process. Justified that the use of the criminal procedure law the phrase "legitimate interests" depends on the type of legal regulation of the participants (subjects) of the criminal process.

Key words: *legitimate interests; subject of legal regulation; subjective law; participants in the criminal process; the type of regulation.*

Концепцією реформування кримінальної юстиції України встановлено, що принципами, на яких має будуватись кримінальна юстиція України, є верховенство права та гуманізація законодавства у сфері кримінальної юстиції¹. Це свідчить про особливу актуальність дослідження прав і законних інтересів учасників кримінального провадження як елементу предмету правового регулювання у кримінальному процесі.

Предмет правового регулювання досліджувався вченими з теорії права, такими як С.С. Алексєєв, В.М. Горшенєв, М.В. Долгополова, Е.В. Кузнєцов, М.І. Матузов, М.П. Орзіх, І.С. Самошенко, В.Д. Сорокін, Ю.О. Тихомиров, І.Л. Честнов, М.Д. Шаргородський, Г.Г. Шмельова, Л.С. Явич та іншими.

У процесуальній теорії питання щодо предмету правового регулювання досліджували такі вчені: В.П. Бож'єв, Ю.М. Грошевий, В.Г. Даєв, О.П. Дербєнєв, А.Я. Дубинський, П.С. Елькінд, В.С. Зелєнецький, Л.Б. Зусь, Л.М. Карнєєва, Л.Д. Кокорєв, О.М. Ларін, Л.М. Лобойко, С.Д. Міліцін, В.Т. Нор, М.А. Погорєцький, М.С. Строгович, С.Д. Шестакова, Н.А. Якубович та інших. Дослідження вчених торкалися лише загальних питань предмету правового регулювання. Вчені не акцентували увагу на дослідженні законних інтересів як елементу предмету правового регулювання у кримінальному процесі.

Метою дослідження є науковий результат у вигляді визначення особливостей правового регулювання законних інтересів у кримінальному процесі. Для досягнення даної мети слід виконати такі завдання: 1) проаналізувати кримінально-процесуальне законодавство щодо правового регулювання законних інтересів; 2) визначити особливості правового регулювання законних інтересів у кримінальному процесі.

У попередніх роботах ми вже приділяли увагу дослідженню окремих проблем предмету правового регулювання у кримінальному процесі. Нами було визначено, що поняття "предмету правового регулювання у кримінальному процесі" є складним, що слід визначати через такі правові категорії: 1) кримінально-процесуальні відносини; 2) кримінально-процесуальну діяльність; 3) права і законні інтереси

¹ Див.: Концепція реформування кримінальної юстиції України, схвалена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісн. України. - 2008. - № 27. - С. 23.

людини. Причому кожна вказана категорія характеризує окремий аспект предмету правового регулювання у кримінальному процесі¹.

Якщо такі категорії як "кримінально-процесуальні відносини" та "кримінально-процесуальна діяльність" вже неоднократно були предметом наукових досліджень вчених-процесуалістів, то категорія "права і законні інтереси" залишається малодослідженою у теорії кримінального процесу. Саме тому, у межах цієї статті спробуємо дослідити законні інтереси як елемент предмету правового регулювання у кримінальному процесі.

Проаналізуємо зміст кодифікованих нормативно-правових актів у сфері кримінального судочинства щодо регулювання ними законних інтересів учасників кримінального провадження.

У статті 2 чинного КПК України² встановлено, що завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь. Окрім того, словосполучення "законні інтереси" безпосередньо використовується законодавцем всього 5 раз у нормативних положеннях щодо потерпілого (статті 27, 290), підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого (статті 44, 266), особи, інтересів якої стосується порушена кримінальна справа (стаття 236-7). Опосередковано на законні інтереси учасників кримінального провадження законодавець вказує більше ніж 30 разів в інших кримінально-процесуальних нормах (статті 20, 27, 52, 54, 61, 81, 90, 99, 99-1, 215, 236-1, 236-5, 236-7, 263, 291, 348, 349, 351, 354, 360, 384, 387, 400-6, 400-8, 400-14, 441). Однак, кримінально-процесуальні норми не розкривають дефініції "законні інтереси" учасників кримінального провадження.

У КПК інших держав також без визначення поняття вказується на законні інтереси учасників кримінального провадження.

Так, у КПК Російської Федерації³ термін "законні інтереси" використовується щодо осіб і організацій, що потерпіли від злочину (стат-

¹ Див.: Лоскутов Т.О. Природа предмету правового регулювання у кримінальному процесі // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. - 2011. - № 3.

² Див.: Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=1001-05> (станом на 1 вересня 2011р.).

³ Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. - 14-е изд. - М.: "Ось-89", 2008. - 272 с.

ті 6, 45, 147, 318), неповнолітніх осіб, які визнані недієздатними чи обмежено дієздатними (стаття 44), підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його законного представника, приватного обвинувача, експерта, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників (статті 47, 119, 196), учасників кримінального судочинства (стаття 161), свідка (стаття 189).

У КПК Республіки Білорусь¹ словосполучення "законні інтереси" застосовується щодо фізичних та юридичних осіб, яким злочином завдано фізична, майнова або моральна шкода (стаття 2), осіб, які беруть участь у кримінальній справі (стаття 18), громадян (стаття 20), осіб, що знаходяться у службовій залежності від обвинуваченого (статті 26, 176), підозрюваного та обвинуваченого (статті 44, 228), учасників кримінального судочинства та інших осіб (статті 137, 140, 198), підприємств, установ, організацій, об'єднань (стаття 178), неповнолітнього потерпілого або свідка (стаття 221), потерпілого (стаття 296).

У КПК Республіки Казахстан² конструкція "законні інтереси" використовується щодо потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, приватного обвинувача (статті 7, 80, 81, 318), підозрюваного, обвинуваченого (статті 69, 241), потерпілих, які є неповнолітніми (стаття 80), свідка (стаття 82 КПК РК), учасників кримінального судочинства (статті 102, 107), громадян та організацій (статті 107, 109, 187), неповнолітніх свідка та потерпілого (стаття 215), засуджених (стаття 404).

У КПК Азербайджанської Республіки³ термін "законні інтереси" використовується щодо потерпілого, цивільного позивача, підозрюваного, обвинуваченого, цивільного відповідача (статті 7, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 102, 114, 122, 211, 299, 313), захисника, підзахисного (стаття 92), обмежено дієздатного учасника кримінального процесу (стаття 100), недієздатного або обмежено дієздатного потерпілого, цивільного по-

¹ Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Принят Палатой представителей 24 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 30 июня 1999 года. Текст Кодекса по состоянию на 15 сентября 2004 г. - Мн.: Амафед, 2004. - 384 с.

² Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: [учебно-практическое пособие]. - Алматы: Издательство НОРМА-К, 2002. - 256 с.

³ Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской республики (вступил в силу с 1 сентября 2000г) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.helionprime.az/download.php?sened=down%2Flegislation%2Fru%2F%2F%D3%E3%E6%EB%EE%E2%ED%EE%EF%F0%EE%F6%E5%F1%F1%F3%E0%EB%FC%ED%FB%E9+%EA%EE%E4%E5%EA%F1+%C0%E7%E5%F0%E1%E0%E9%E>.

зивача, підозрюваного, обвинуваченого (стаття 101), учасників кримінального процесу та інших осіб, що беруть участь у кримінальному процесі (статті 121, 211, 222), особи, яка знаходиться під вартою (стаття 161), особи, у якій провадиться обшук або виймка (стаття 244), учасників судового засідання (статті 447, 450, 453).

Отже, результати аналізу кримінально-процесуального законодавства свідчать про те, що: 1) законні інтереси учасників кримінального провадження є предметом правового регулювання у кримінальному процесі; 2) словосполучення "законні інтереси" використовується лише щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданний та інші) та не використовується щодо суб'єктів кримінального процесу, які його ведуть (орган дізнання, органи досудового слідства, прокурор, суд); 3) зміст поняття "законні інтереси" учасників кримінального провадження у кримінально-процесуальному законодавстві не розкривається.

Такий стан правового регулювання законних інтересів у кримінальному процесі можна пояснити наступним.

Нормативність права є об'єктивно обумовленою, але не універсальною. Кількість інтересів, котрі потребують правового регулювання і безпосередньої охорони, є набагато більшою за нормативну основу впливу на суспільні відносини. Існують інтереси, котрі не отримали конкретного визначення, закріплення у нормах права, але відповідають "духу" і принципам права¹.

Прикладами таких інтересів у кримінальному процесі є: законний інтерес цивільного позивача щодо повного відшкодування завданої йому матеріальної шкоди; законний інтерес підозрюваного, обвинуваченого, підсудного захищатися всіма не забороненими законом засобами від кримінального переслідування; законний інтерес особи у статусі свідка не стати переслідуючим учасником кримінального провадження; законний інтерес особи у набутті статусу обвинуваченого, коли щодо неї є досить доказів, які вказують на вчинення злочину; законний інтерес особи у найшвидшому набутті статусу потерпілого після заподіяння їй злочином моральної, фізичної або майнової шкоди; законний інтерес особи у скасуванні постанови про

¹ Див.: Субочев В.В. Теория законных интересов: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. - Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина, 2009. - С.12.

порушення кримінальної справи щодо неї, якщо при цьому були порушені її права.

Як бачимо, зазначені законні інтереси не закріплюються у кримінально-процесуальному законі, але узгоджуються із "духом" та основоположними ідеями кримінально-процесуального права (справедливість, об'єктивність, всебічність, повнота, рівність, гуманність, змагальність тощо).

Виходячи за нормативні межі кримінально-процесуального закону, законні інтереси учасників кримінального процесу спрямовуються на реалізацію особистих правомірних потреб, можливість задоволення яких не передбачена змістом кримінально-процесуальних прав. Тим самим законні інтереси доповнюють суб'єктивні права учасників кримінального процесу. Тому, законні інтереси не можуть не бути предметом правового регулювання у кримінальному процесі, що підтверджує вищенаведений аналіз кодифікованих кримінально-процесуальних актів.

Використання терміну "законні інтереси" до осіб, які беруть участь у кримінальному процесі (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий та інші), а не до суб'єктів, які ведуть кримінальний процес (орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя) обумовлюється відмінністю у типах (порядках) правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності вказаних груп суб'єктів (учасників).

Діяльність суб'єктів кримінального процесу регулюється за спеціальнодосвідним порядком, відповідно до якого орган дізнання, слідчий, прокурор і суддя зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені кримінально-процесуальним законодавством. Іншими словами, суб'єктам кримінального процесу заборонено робити все, крім того, що прямо дозволено чинними кримінально-процесуальними нормами.

Підтвердженням цього є нормативні положення статті 19 Конституції України, якими встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Наприклад, орган дізнання, слідчий, прокурор або суддя не можуть порушити кримінальну справу за іншим порядком, крім того, що прямо передбачений нормами статті 98 КПК. Або, орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя можуть застосувати, скасувати або змінити запобіжний захід лише у такий порядок, що прямо визначений нормативними положеннями статті 165 КПК.

Спеціальнодозвільний тип передбачає таке регулювання діяльності суб'єктів кримінального провадження, коли модель діяльності останніх вже чітко визначена у кримінально-процесуальному законі. А суб'єкти кримінального процесу не можуть здійснювати діяльність інакше, ніж у відповідності із нормативно визначеною моделлю. Тому, при спеціальнодозвільному типі регулювання не може використовуватися конструкція "законні інтереси", бо останні, як слушно зазначає В.В. Субочев, є стихійними за своєю природою¹. Вони - підгрунтя для маневру у рамках вже діючих позитивних встановлень².

Законні інтереси - це не тільки дозвільні, дозволені, але й не заборонені прагнення громадян по досягненню певних благ, тому що правове регулювання користування благами здійснюється за формулою: "все, що не заборонено, дозволено"³.

Така формула притаманна загальнодозвільному типу, за яким здійснюється регулювання діяльності учасників кримінального процесу. Загальнодозвільний тип правового регулювання надає можливість особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, виправданому та іншим), робити все, крім того, що прямо заборонено законодавством. Саме тому процесуальний статус учасників кримінального провадження, окрім прав і обов'язків, має включати таку складову як законні інтереси.

Розкриття дефініції "законні інтереси" у кримінально-процесуальному законодавстві є недоцільним. Бо визначення поняття "законні інтереси" у кримінально-процесуальних нормах не матиме жодного значення для практики кримінального процесу. Немає також жодного сенсу у закріпленні у законі вичерпного переліку законних інтересів учасників кримінального провадження, оскільки наперед сформулювати всі законні інтереси для всіх учасників кримінального процесу неможливо.

¹ Див.: Субочев В.В. Теория законных интересов: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. - Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина, 2009. - С. 18.

² Див. там само. - С. 5.

³ Див. там само. - С. 26.

Поняття "законні інтереси" може бути розкрите у теорії кримінального процесу, що сприятиме визначенню у законодавстві ефективних гарантій реалізації законних інтересів учасників кримінального провадження.

Разом з тим, у кримінально-процесуальному законі слід визначити гарантії реалізації законних інтересів учасників кримінального процесу. Недостатнім є закріплення у статтях КПК України загальних положень про охорону і захист законних інтересів учасників кримінального процесу (статті 2, 27, 44, 236-7, 266, 290 КПК та інші). Бо охорона і захист законних інтересів апіорі не забезпечується процесуальними обов'язками суб'єктів кримінального процесу. Окрім того, вказаними абстрактними нормами не можна безпосередньо скористатися у разі обмеження або порушення законних інтересів під час кримінального судочинства. Адже положення статей КПК не встановлюють процесуального порядку захисту законних інтересів учасників кримінального процесу.

На наш погляд, у законодавстві слід виписати процедурні норми щодо захисту законних інтересів учасників кримінального процесу. Гарантом реалізації законних інтересів має стати суд, як незалежний орган державної влади.

У результаті здійсненого у цій статті дослідження можна зробити такі висновки:

1. Результати аналізу кримінально-процесуального законодавства свідчать про те, що: 1) законні інтереси учасників кримінального провадження є предметом правового регулювання у кримінальному процесі; 2) словосполучення "законні інтереси" використовується лише щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий та інші) та не використовується щодо суб'єктів кримінального процесу, які його ведуть (орган дізнання, органи досудового слідства, прокурор, суд); 3) зміст поняття "законні інтереси" учасників кримінального провадження у кримінально-процесуальному законодавстві не розкривається.

2. Виходячи за нормативні межі кримінально-процесуального закону, законні інтереси учасників кримінального процесу спрямовуються на задоволення особистих правомірних потреб, які не знайшли формалізованого відображення у кримінально-процесуальних правах. Тим самим законні інтереси доповнюють суб'єктивні права учасників кримінального процесу.

3. Використання терміну "законні інтереси" до осіб, які беруть участь у кримінальному процесі (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий та інші), а не до суб'єктів, які ведуть кримінальний процес (орган дізнання, слідчий,

прокурор, суддя) обумовлюється відмінністю у типах правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності вказаних груп суб'єктів (учасників).

4. Розкриття дефініції "законні інтереси" у кримінально-процесуальному законодавстві є недоцільним. Бо визначення поняття "законні інтереси" у кримінально-процесуальних нормах не матиме жодного значення для практики кримінального процесу. У кримінально-процесуальному законі слід визначити гарантії реалізації законних інтересів учасників кримінального процесу.

Напрямами подальших наукових розвідок можуть бути наступні: 1) дослідження законних інтересів як обов'язкової складової процесуального статусу учасників кримінального провадження; 2) з'ясування співвідношення кримінально-процесуальних прав із законними інтересами учасників.

УДК 343.976(477)

О.О. Байов

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ: ДИНАМІКА, СТРУКТУРА, ТЕНДЕНЦІЇ

У статті аналізуються динаміка, структура та тенденції злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків, досліджуються статистичні показники діяльності ОВС.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність; незаконний обіг наркотиків; злочин.*

В статті аналізуються динаміка, структура и тенденции преступности в сфере незаконного оборота наркотиков, исследуются статистические показатели деятельности ОВД.

Ключевые слова: *оперативно-розыскная деятельность; незаконный оборот наркотиков; преступление.*

In article the dynamics, structure and trends of illegal drug trade are analyzed, the statistics of departments of internal affairs are described

Key words: *operational detection; illegal drug trade; crime.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем, що постали сьогодні перед правоохоронними органами України, слід виділити проблему наркотизму як суспільно небезпечної явища та небезпечної хвороби. Крім руйнівного впливу на здоров'я людей, наркотики впливають і на загальну криміногенну ситуацію в державі,